

SZABÓ GÁBOR

Mikrotörténeti tabló¹

KÜRTI EMESE: GLISSANDO ÉS HÚRTÉPÉS.
KORTÁRS ZENE ÉS NEOAVANTGÁRD MŰVÉSZET
AZ UNDERGROUND MAGÁNTEREKBEN, 1958–1970

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2018
256 oldal, 2800 Ft

A *Glissando és húrtépés* Kürti Emese *Experimentalizmus, avantgárd és közösségi hálózatok a hatvanas években. Dr. Végh László és köre* című, 2015-ben megvédett doktori disszertációjának köteté rendezett változata. Elsősorban arra az ötvenes évek végétől kezdődő korszakra fókuszál, amelyben Magyarországon is elindult a hivatalos, ideologikusan merev és zárt keretek közt létező művészeti kánonnal szemben valamiféle paradigmaváltó törekvés a fiatal művészek és értelmiségiek bizonyos csoportjainak köszönhetően. A kortárs nemzetközi irányzatokra érzékeny alkotók nem csupán egy alternatív művészeti kánon kísérletezői voltak, de a kádári kultúrpolitika autoriter struktúrái közt tevékenységük egyszerűsített politikai jelleget is öltött. A kulturális szabadság gyakorlásának igénye politikai eseményként, a hétköznapi ellenállás egy lehetséges praxisaként jelent meg a társadalomban. A Kádár-rendszer természetéből adódóan ugyanis az önszerveződő közösségi hálózatok pusztája léte is a hatalom atomizáló törekvéseivel szembeni provokatív gesztusként jelent meg a kultúrpolitikai térben. Működésük éppen ezért csak a hatalom réseiben, egyfajta szürke zónában volt elképzelhető, amely különböző formális és informális csatornákon keresztül ugyan folyamatosan érintkezett a hivatalos kultúra intézményeivel vagy szereplőivel, ám egy alapvetően kritikai viszonyuláson keresztül elszántan próbálta megőrizni kívülállását. Ez a bizonyos *szürke zóna* egy olyasfajta heterotóp térként létezett, amely a rendszeren belül igyekezett megvalósítani elkülönülését és szembenállását, és a magánlakások, presszók, kocsmák, éttermi asztalok alternatív valóságában

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

teremtette meg a demokratikus nyilvánosság imitációját. A közösségi hálózatok eme korai szerveződése és működése nem csupán a majdani avantgárd befogadására készítette elő a terepet, de személyes viselkedésminták, attitűdök, alkotói magatartásformák és modellek kidolgozásán át is elősegítette a monokulturális, mono-mediális szocialista művészetparadigma gyengítését, hegemóniájának megtörését. A *Glissando és húrtépés* a Rendszer és a részrendszerek egymásba tagolódo működésének roppant izgalmas kérdését, a művészet és a politika, a hivatalos és az underground, a legitim és a tiltott társadalmi regiszterek találkozásának kérdését tárgyalja a Magyarországon formálódó első alternatív művészeti közösségek feltérképezésének segítségével. A vizsgált események középpontjában az a Dr. Végh László állt, aki Kürti disszertációjának tulajdonképpeni főszereplőjeként – még a dolgozat címében is jelzetten – centruma, organizátora volt a változásoknak. Dr. Végh, az experimentális zeneszerző és röntgenorvos mint az ellenkultúra mediátora működött a szocialista realizmus kánonját elutasító underground körökben, József körúti lakása éveken át adott helyszínt a művészi akcióknak, zenei esteknek, és töltötte be az információk központ szerepét. A tizenegy éven át besúgóként is működő Dr. Végh hatása a formálódó avantgárd szcénára óriási jelentőséggel bírt, a megidézett interjúk, visszaemlékezések szerint az underground olyan jelentékeny figurái, mint Altorjay vagy Szentjóby is elsődleges inspirátoruknak tekintették. Kürti könyve egyébként meglehetősen gazdag forrásanyaggal dolgozik, a Végh Lászlóval folytatott személyes beszélgetések, illetve kéziratos életművének felhasználása, idézése, a kor fontos szereplői leveleinek közlése művének egyik igazi különlegessége. Módszertanát illetően tehát részben az oral history, valamint a mikrotörténelmi narratívumok szemlélete és leíró apparátusa határozza meg a könyv felépítését. Számomra legérdekesebbek azok a mintegy mellékesen felvázolt jelenségek, adatok, mikroszemcsék, amelyek szinte testközelbe hozzák, tapinthatóvá teszik a korszak mindennapjainak (akkoriban) banálisnak látszó jelenségeit, amelyek azonban a történelmi keretbe helyezve aztán sajtóságos jelentést és jelentőséget nyernek. Hogy csak néhány nyelvi jellegű érdekességet említsek, ilyen pl. a „huligán” szó szemantikájának és társadalmi akusztikájának elemzése, a „fasiszta” jelző ideologikus, kriminalizáló jellegű elterjesztésének hatalmi manipulációi, vagy akár annak érzékeltetése, hogy az underground szcéna nyelvhasználatának, retorikájának hogyan-miért válhattak óhatatlanul is részeivé a hatalom diskurzusának, terminológiájának tartalmi szempontból amúgy elutasított elemei. Ugyancsak a mikrotörténelmi perspektíva teszi láthatóvá, hogy az alapvetően zárt társadalomban milyen felbecsülhetetlen értéket képviselt az információ – ezek jelentős birtoklása magyarázza részben Végh kiemelkedő, prófétikus szerepét –, és hogy az információhoz való, a Kádár-korszakban ugyancsak nem egyszerű hozzáférés miképp hozott létre, kényszerített ki olyan lehetőségeket, stratégiákat, megoldási technikákat, amelyek aztán a mindennapokban feloldódva és rögzülve személyiség- és életmodelleket, életpraxist teremtettek. És hogy persze mindez milyen hatással volt a kulturális topográfia szerkezetére, miképp váltak a második nyilvánosság kiemelt színtereivé a már említett helyszíneken túl pl. az antikváriumok vagy a Váci utcai Idegennyelvű Könyvesbolt, és nyertek kiemelt jelentőséget a korabeli, kezdetleges sokszorosító technológiák. Ugyancsak a korszak perspektivikus ábrázolásának eszköze a különböző források narratíváinak időnkénti ütköztetése: Végh László elbeszélése, a belügyi iratok és bizonyos tudományos elemzések adatai közti eltérések érzékeltetése nem csupán a személyes elfogultságok és preconcepciók által formálódó történelemképek részle-

ges szubjektivitására hívja fel a figyelmet, de az egy korszakon belül együtt élő, eltérő látásmódok, nyelvek és értékvilágok bonyolult összefonódására is.

A *Glissando és húrtepés* Dr. Végh színre lépésének, szerepének elemzésétől az első magyarországi happening, az 1966-os *Az ebéd. In memoriam Batu kán* megrendezéséig jelöli ki időkereteit, az *Epilógusban* Végh László 1970-es visszavonulásáig tágítva az időhatárt.

Olyan origónak tekinti a József körúti összejöveteleket, amelyekből a hatvanas évek Kürti szerint legfontosabb jelensége, az akcionizmus nőtt ki. Éppen ezért – egy akkoriban alapvetően irodalmi dominanciájú kultúrát elemezve – azokra az erővonalakra koncentrál, amelyek az experimentalizmus nem-irodalmi médiumaiban kérdőjelezték meg a modernizmus hagyományát. Egy többé-kevésbé eleddig láthatatlan történetet tesz láthatóvá, a modernizmus paradigmájának radikális meghaladási kísérletének történetét, amelynek – mint egy igazán olvasmányos regénynek – megvannak a maga fő- és mellékszereplői, fontos helyszínei, és cselekménye kellő teleológiaiával is rendelkezik. A történet centrumában természetesen Dr. Végh áll, aki az események beindítójaként és katalizátoraként lassan maga köré gyűjti azokat a figurákat, akik – mint Altorjay, Szentjóby, de akár Maurer, Perneczky vagy Beke – a történeti távlat felől visszatekintve, túlnőve tanítójukon, immár saját jogukon és jelentőségük birtokában legitimálják egykori mesterüket; a pesti magánlakások zsúfolt helyszínei, pl. Petrigalla Pál Vécsey utcai közösségi tere vagy a Kárpátia étterem és egyéb presszók füstös termei biztosítják a cselekmény bonyolításához elengedhetetlen kulisszákat, míg a történet Dr. Végh visszavonulásával, disztribútori szerepének megszűnésével nyugvópontra jut.

Kürti Emese könyve az avantgárd szociokulturális hátterét megrajzolva nem csak egy szubkultúra rítusait, életgyakorlatát és hatalmi konfliktusait jeleníti meg: olyan művészettörténeti tabló is, amely egyszersmind a hazai avantgárd keletkezéstörténetéről is új, izgalmas perspektívából mesél.